Lajos Kemény a umenie Bratislavy v 16. – 19. storočí

Peter Buday (ed.)

Vydavateľstvo STIMUL
pre Katedru dejín výtvarného umenia
Filozofickej fakulty Univerzity Komenského

Bratislava 2023

Lajos Kemény a umenie Bratislavy v 16. – 19. storočí

Zostavovateľ: Mgr. Peter Buday, PhD.
(Katedra dejín výtvarného umenia FiF UK)
Autori štúdií: Mgr. Peter Buday, PhD., doc. Mgr. Katarína Beňová, PhD.
(Katedra dejín výtvarného umenia FiF UK)
Preklady z maďarského jazyka: Mgr. Peter Buday, PhD.
Recenzovali: PhDr. Zuzana Zvarová (Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave), Mgr. Štefan Gaučík, PhD. (Historický ústav Slovenskej akadémie vied)
Jazyková korektúra: Mgr. Martina Orosová, PhD.
Grafická úprava: Ing. arch. Lýdia Budayová, PhD.
Zdroje ilustrácií: Archív mesta Bratislavy, Archív Pamiatkového úradu SR, webumenia.sk
Tlač: DOLIS GOEN, s. r. o., Bratislava
Vydavateľstvo: STIMUL, Bratislava pre Katedru dejín výtvarného umenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave
fphil.uniba.sk/stimul
Rok vydania: 2023
Rozsah: 256 strán, 256,34 NS / 12,8 AH
Náklad: 150 ks

MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR, grant č. MK-6468/2022-180
Realizované v rámci grantovej úlohy KEGA č. 057UK-4/2022

fond na podporu umenia

Preklad archívneho dokumentu bol podporený štipendiom Fondu na podporu umenia, č. 21-341-03881

ISBN 978-80-8127-408-4
EAN 9788081274084

Obsah

Úvod 7

Editorská poznámka 9

Zabudnutý historik novovekej Bratislavy 13
Peter Buday

Prínos výskumu Lajosa Keménya pre poznanie umenia Bratislavy v 19. storočí 41
Katarína Beňová

Preklady vybraných textov Lajosa Keménya 53
Peter Buday

Menoslov bratislavských umelcov, mecénov umenia, majstrov staviteľov a umeleckých zámočníkov, 1895 – 1935 55

K dejinám umenia v Bratislave. Niekoľko údajov zo 16. storočia. (1919) 213

Bratislava v 17. storočí (1926) 219

Výstavba v Bratislave v dobe katolíckej reštaurácie (1935) 227

Bibliografia Lajosa Keménya 233

Použitá literatúra a pramene 245

Összefoglaló 249

Resume 253

Lőrinczkapu utca 17. sz. ház udvarában (falra) befalazott cimer, valószínűleg a volt szomszédos Lőrinc-temetőből

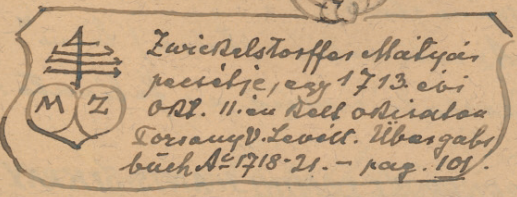

Zwickelstorffer Mátyás pecsétje, egy 1713. évi okl. 11. cu kelt okiraton Torsanyi V. levélt. Übergabbuch A. 1718-21. – pag. 101.

A Zsidó utca 13. Petőfi utca 10. alatti sarokház utcai pince-ajtaján levő házjegyek.

Zsidó utca 59. számú (Petőfi utca 139.) u. n. Zsigray-házon levő cimertáblák (a cimer nem a Zsigrayaké) hanem a Királyfiai – Jeszenák család, a melynek birtokában volt még 1850-ben. A 1870. években Eisenstädter Vilmos 1913. május 17-diki Zsidó utcai tűzvész alkalmával leégett. Akkor tulajdonosa Wottitz József volt.

A Zsidó utcai 1914. évben bontatott Jeszenák-házat 1765. évben alapították be (Benedics capt. T-VI. capt. V. fam. 4. 1/2 16 p. 31. Nájtahani levéltár)

A vár aljában 1. sz. a. halász és hajósmesterek ősi háza sarkán levő házjel.

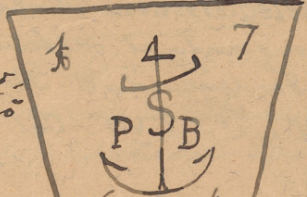

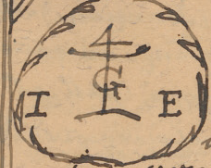

Johann Georg Engelmayer rétháldó Wein inspektor pecsétje 1730. évből a

Úvod

Knižná publikácia, ktorá sa vám dostáva do rúk, nadväzuje na dve skoršie práce vydané Katedrou dejín výtvarného umenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prvá (ORIŠKO, Štefan – BUDAY, Peter. *Pramene k umelecko-historickému bádaniu a ochrane pamiatok na Slovensku* (1846 – 1918). Bratislava : Stimul pre KDVU FiF UK, 2017), predstavovala antológiu starších maďarských textov k hlavným problémom rodiacej sa pamiatkovej ochrany v Uhorsku. Jadro nasledujúcej (BUDAY, Peter. *Koloman Lux: Starý zámok v Banskej Štiavnici. (Pramene k dejinám a ochrane pamiatok na Slovensku*). Bratislava : Stimul pre KDVU FiF UK, 2020) tvoril preklad zásadnej monografickej štúdie o stavebných dejinách jednej z architektonických dominánt Banskej Štiavnice. Účelom týchto spisov bolo sprístupniť domácej verejnosti, v prvom rade odborníkom zo sféry pamiatkovej starostlivosti, škálu materiálov súvisiacich s dejinami tejto disciplíny a odborov, na ktoré je úzko naviazaná: architektúru, dejiny umenia a reštaurovanie. Preložené a komentované texty majú slúžiť pre ďalší výskum a vyučovanie dejín pamiatkovej starostlivosti a dejepisu umenia. Rovnaké ciele, ale aj ďalšie úlohy, sme sledovali pri koncipovaní aktuálneho zväzku. Náš záujem sa tentoraz sústredil na dielo bývalého mestského účtovníka a amatérskeho historika Lajosa Keménya (1864 – 1946), ktorý sa takmer výlučne orientoval na históriu a kultúru novovekej Bratislavy. Keményovo meno – podobne ako mená iných veľkých postáv „bratislavskej historiografie" (spomeňme Františka Floriána Rómera, Teodora Ortvaya, Jána Batku, Augustína Helmára) – celkom nezaslúžene upadlo do zabudnutia. Nie je nám známy nekrológ alebo iný príspevok, ktorý by aspoň v krátkej podobe zhrnul a ocenil jeho rozvetvenú bádateľskú a spisovateľskú činnosť. Dúfajme, že naša práca prispeje k obnoveniu záujmu o túto činorodú osobnosť. Šírku Keményom skúmaných tém dokumentuje jeho archívna pozostalosť. V nej nachádzame aj *Menoslov bratislavských umelcov, mecénov umenia, majstrov staviteľov a umeleckých zámočníkov* (ďalej *Menoslov*) z rokov 1895 – 1935, knihu poznámok z literatúry a archívnych dokumentov o živote a tvorbe výtvarníkov, architektov a remeselníkov pôsobiacich v meste v 15. – 20. storočí. Preklad tohto prameňa sa stal východiskom pre ďalší výskum Keményovho diela, zameraný na autorovu pozostalosť, publikované práce a koncepty.

Poznámky a náčrty Lajosa Keménya (AMB, OF Kemény, šk. 2, Miscellanae)

Predbežným a v mnohých bodoch stále otvoreným výsledkom tohto procesu je úvodná stať s názvom *Zabudnutý historik novovekej Bratislavy* od Petra Budaya. Štúdia načrtáva Keményovo rodinné pozadie, kariéru a možné motivácie pre historický výskum. Bližšie si všíma jeho aktivity spojené s mapovaním umenia a ochranou umeleckého dedičstva v Bratislave. Jednou z tém, ktoré Kemény sledoval, bola miestna umelecká scéna v 19. storočí. Autorove poznámky a články ponúkajú v tomto ohľade množstvo jedinečných informácií. O význame Keményovej pozostalosti pre výskum umenia 19. storočia v Bratislave hovorí štúdia Kataríny Beňovej. Ťažiskom knihy sú preložené Keményove texty: vyššie spomenutý *Menoslov* a dve štúdie o architektúre a umení Bratislavy v ranom novoveku. Historik odovzdával svoje poznatky nielen prostredníctvom tlače, ale aj hovoreného slova. Posledný preklad je preto ukážkou jeho prednášky o spoločnosti a kultúre Bratislavy v 17. storočí. Obsah dopĺňa bibliografia Keményových prác. V súvislosti s ňou je potrebné podotknúť, že napriek snahe vyhľadať a overiť všetky texty uvedené v autorovom vlastnom zozname, nejde o ich definitívny súpis, aj v tejto podobe však môže fungovať ako báza pre ďalší výskum.

Kniha je určená predovšetkým odbornému publiku, historikom umenia a architektúry, historikom špecializujúcim sa na dejiny a kultúru Bratislavy, odborníkom z oblasti pamiatkovej starostlivosti, ochrany a propagácie kultúrneho dedičstva, takisto môže slúžiť pre študentov uvedených spoločenskovedných disciplín.

Na záver by som chcel vysloviť vďaku recenzentom, PhDr. Zuzane Zvarovej a Mgr. Štefanovi Gaučíkovi, PhD., za ich cenné pripomienky a jazykovej korektorke Mgr. Martine Orosovej, PhD. za pomoc s jazykovými a štylistickými úpravami. Pracovníkom Archívu mesta Bratislavy patrí vďaka za ochotu a promptný prístup, ako aj za poskytnutý ilustračný materiál! Ďakujem Mgr. Zsófii Kiss-Szemán za poznámky z pozostalosti Gizely Weyde-Leweke, ktoré súviseli (aj) s L. Keményom!

Vydanie tejto publikácie bolo podporené z prostriedkov Ministerstva kultúry SR a grantovej agentúry KEGA. Preklad *Menoslovu* sa realizoval pomocou štipendia Fondu na podporu umenia.

Zostavovateľ